

Наталя П'ясецька

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГА

Криза валеологічної культури свідчить про наявність розриву між соціокультурними процесами, умовами навколишньої соціальної реальності і функціонуванням та розвитком валеологічної культури. Ці суперечності виражають різноманіття уявлень про вигляд, авторитет, статус особистості педагога як ученого-педагога, носія високої моралі, інтелігентності, ерудиції. Однак у сучасних умовах ефективність виховного впливу педагога стримується рядом обставин соціальної природи. Без перебільшення можна сказати, що постать педагога сьогодні певною мірою трагічна. В умовах загальної кризи, економічного і морального свавілля, педагог покликаний не тільки формувати особистість майбутнього спеціаліста-професіонала, розвивати основи його загальнолюдської і професійної культури, але й зберігати і захищати особистість від морального безправ'я та деградації.

Методологія системного аналізу становлення валеологічної культури педагога дозволяє виділити три групи протиріч: соціокультурні, загальнопедагогічні і особистісно-творчі.

Соціокультурні протиріччя знаходять своє відображення у кризі культури, причинами якої є відставання валеологічної системи від продуктивно розвинутого суспільства, недооцінка соціокультурної ролі валеологічної освіти, відсутність валеологічного банку інформації та ін.

У сукупності соціокультурних протиріч особливе місце займає протиріччя між визнанням необхідності розвитку науково-педагогічного потенціалу вищої школи і відсутністю достатніх умов для його оптимального використання. Соціально-економічні катаклізми не змогли вплинути на стан вищої школи. Ускладнення, що виникли в матеріальному, технічному обладнанні дослідницької, науково-виховної бази, суттєве погіршення матеріального становища професорсько-викладацького складу призвели до зниження престижу і авторитету педагога, до відтоку значної частини зі сфери освіти.

Слід відзначити і протиріччя між функціонуванням валеологічної культури суспільства, що відображає традиції, досвід міжособистісного, міжнаціонального, сімейного спілкування і недостатнім урахуванням вказаних елементів загальної культури у професійній діяльності особистості педагога. Дуже часто рівень професійної культури педагога такий, що не забезпечує трансляцію елементів загальної і валеологічної культури у сфері його діяльності і спілкуванні. Важливість усвідомлення цього протиріччя заключається в тому, що воно висвітлює проблему впливу культури педагога на розвиток валеологічної культури суспільства. Вчитель безвідносно до того, чи є він спеціалістом у галузі педагогіки чи психології, математики чи філології, бере на себе відповідальність за утвердження норм і цінностей валеологічної культури як у своїй професійній діяльності, так і в

навколишньому соціальному середовищі.

Існує протиріччя між стрімким накопиченням соціокультурної, професійно-орієнтованої інформації і тимчасовою, фізичною обмеженістю педагога в її засвоєнні, переробці і використанні у професійній діяльності. Дане протиріччя дозволяє поставити проблему залежності валеологічної культури педагога від рівня наукової організації педагогічної праці, її комп'ютерного обладнання, оволодіння сучасними формами і методами роботи [1].

Одним із основних загальнопедагогічних протиріч є суперечності між різноманітністю цінностей валеологічної культури і ступенем їх засвоєння, включення в діяльність педагога.

Інтенсивність пізнання і засвоєння нових цінностей валеологічної культури визначається зміною пріоритетів у педагогічній теорії і практиці, ступенем розробленості технологій освітнього і виховного процесів, професійно орієнтованими установками педагога, його мотивацією, ступенем задоволеності валеологічною діяльністю. У вирішенні даної проблеми важливе місце займає спрямованість педагога, педагогічних колективів на гармонійне оволодіння і розвиток цінностей-цілей, цінностей-знань, цінностей-технологій, на цілеспрямоване формування цінностей-відношень і цінностей-якостей. Визнання нових валеологічних цінностей стимулює творчий пошук педагога, сприяє утвердженню перспективних підходів, технологій, систем стосунків у педагогічному процесі. У тих випадках, коли не відбувається систематичне оновлення, наповнення арсеналу валеологічних цінностей, підвищується вірогідність формування стереотипних дій, педагогічного консерватизму і застою.

У ході нашого дослідження встановлено протиріччя між традиційним (емпіричним) представленням педагогічної культури як показника освіченості, інтелігентності і виявленим нами розумінням валеологічної культури як багатоаспектного соціально-педагогічного явища, що включає систему взаємопов'язаних структурних і функціональних компонентів. Виявлення протиріччя і пошук шляхів його вирішення орієнтує дослідників, організаторів роботи з підвищення валеологічної культури на подолання об'єктивних і суб'єктивних труднощів, пов'язаних з багатофункціональністю, складністю внутрішньої структури, багатозначністю її складових.

Цілісне розуміння валеологічної культури дозволяє виділити її системоутворюючі, інтегративні властивості, які не зводяться до властивостей окремих компонентів. Такими провідними інтегративними властивостями вважаємо валеологічну спрямованість особистості педагога і цілісність його професійної діяльності. Охарактеризуємо окремо взятий вид валеологічної культури лише в тому контексті, який має пряме відношення до педагогічної діяльності педагога. У моральній культурі те, що має відношення, насамперед, до валеологічної етики і її аналізу, знаходить відтворення в гуманізації валеологічних технологій; у галузі комунікативної культури втілюється те, що дозволяє намічати і реалізовувати валеологічну стратегію й тактику взаємостосунків з учнями і колегами, знаходити

вираження в діалогізації цілісного педагогічного процесу і т.ін. [3].

Виявлено і загальнопедагогічне протиріччя між унікальним педагогічним досвідом, що вже маємо, традиціями окремих навчальних закладів, конкретних педагогів, їх особистих педагогічних конструкцій і незначним вивченням, слабким узагальненням й ізольованістю такого досвіду. Відсутність у більшості освітніх структур і спеціальних служб лабораторій з проблем валеології та наукових колективів не дозволяють вести науково-обґрунтовану роботу з вивчення, узагальнення і систематизації передового валеологічного досвіду окремих педагогів, кафедр, його впровадження в навчально-виховну практику. Наші дослідження, спостереження, ретроспективний аналіз власної педагогічної і адміністративної діяльності підтверджує той факт, що в кожному науково-педагогічному колективі є такі спеціалісти, вчені-педагоги, чий досвід, творчий пошук заслуговують підтримки, узагальнення і впровадження.

Особистісно-творчі протиріччя, їх виявлення і розв'язання пояснюють природу і механізми творчої самореалізації особистості педагога у процесі педагогічної діяльності. Це, насамперед, протиріччя між суспільною формою існування валеологічної культури й індивідуально-творчою формою її розвитку. Традиційні форми трансляції валеологічної культури, як правило, спрямовані на репродуктивні способи пізнання і відтворення валеологічних цінностей, у той час як їх творча природа вимагає рефлексивних індивідуально-особистісних форм засвоєння, які орієнтують учнів на пізнання і переосмислення власного досвіду, на розвиток особистої валеологічної системи, на рефлексію і перегляд ціннісних орієнтацій, на корекцію різнобічної валеологічної діяльності у відповідності з отриманим зворотнім зв'язком.

Уже зазначалося, що валеологічні цінності, як і інші духовні цінності, утверджуються у житті не спонтанно, вони залежать від соціальних, політичних, економічних зв'язків у суспільстві, які багато в чому впливають на розвиток валеології. При цьому залежність ця не є механічною, бажане і необхідне на рівні суспільства часто вступає у протиріччя, які вирішує конкретна людина в силу своїх переконань, світосприйняття, ідеалів, здібностей. Таким чином, сам педагог у силу сформованості валеологічного світосприйняття, валеологічної спрямованості, валеологічної свідомості і мислення вибирає способи входження у валеологічну культуру, її відтворення і розвиток.

У формуванні валеологічної культури особливе місце займає розв'язання протиріччя між засвоєними формами і методами цілісного педагогічного процесу, що створюють основу для формування професійних стереотипів, і потребами в їх подоланні у валеологічній діяльності. Валеологічна культура як сфера творчої самореалізації особистості припускає подолання власної «педагогічності», стереотипності в оцінці дій. Дане протиріччя проявляється у прихильності педагога до окремих форм і методів цілісного педагогічного процесу, у визнанні їх спільної універсальності, що відбувається під впливом успішного попереднього

досвіду. Така позиція педагога характеризує регресивний варіант особистісної самореалізації [2].

Особливості професійної діяльності педагога, її багатоаспектність породжують протиріччя між потребою реалізувати себе у науковій і педагогічній діяльності. Розуміючи особисту самореалізацію як можливість опредмечувати в результатах наукової і педагогічної діяльності педагогом своїх здібностей (власних сил), підкреслюємо відмінність цих результатів за своєї природою, характером, змістом, способами їх дослідження. Висловлене судження вказує на об'єктивне, потенційно існуюче протиріччя між виділеними видами валеологічної діяльності педагога. Дане протиріччя визначає проблему взаємодії наукової і педагогічної творчості як форми існування валеологічної культури особистості педагога.

Пошук шляхів становлення валеологічної культури знаходить протиріччя між педагогічною інформованістю і міцними науковими психолого-педагогічними знаннями. Природа даного протиріччя була тонко підмічена К.Д. Ушинським [4], який зазначав, що педагогічна справа здається всім легкою і знайомою, кожен вважає себе спеціалістом у галузі виховання, але в міру того, як людина заглиблюється в глибини педагогічної технології, вона визнає складність і діалектичність виховного процесу, необхідність спеціальної професійно-педагогічної підготовки. У даному випадку виникає необхідність вивчення специфіки валеології як культури. Молоді випускники, що не отримали валеологічної підготовки в студентські роки, прослухавши згодом валеологічний курс, вважають для себе вирішеною проблему сформованості валеологічної культури.

Як зазначалось раніше, валеологічна культура не використовується, а творчо переробляється і засвоюється суб'єктом діяльності. З іншого боку, валеологічна культура функціонує, будучи обов'язково включеною у процес творчого активного суб'єкт-суб'єктного відношення. Таким чином, існування валеологічної культури можливе лише на рівні особистості. У цьому плані особливу роль відіграє протиріччя між потребою у творчій самореалізації і можливостями її задоволення. Валеологічна діяльність – це творча діяльність зі створення і самоусвідомлення, перетворення інших і самоперетворення. Вона забезпечує основу самореалізації і виступає її засобом. Потреба у валеологічній діяльності – це одночасно і потреба в особистій самореалізації, у творчому самовираженні. У процесі валеологічної діяльності, творчого самовираження в ній, потреба в особистій самореалізації поступово стає домінуючою ціннісною орієнтацією. Валеологічна самореалізація – це завжди інтегральна сума того, що реалізовано, і того, що в її кінці утримується як певна можливість наступного перетворення в самореалізацію. Таке розуміння самореалізації призводить до висновку про те, що адекватними можливостями задоволення виокремлених потреб на рівні особистості є активно-позитивне відношення до професійної діяльності, розвиток педагогічного мислення, актуалізована потреба у постійному професійному самовдосконаленні, розвинута педагогічна рефлексія, розвиток інтелекту з його гуманістичною спрямованістю, педагогічні здібності.

Виокремлені нами внутрішні (особистісно-творчі) і зовнішні (соціокультурні і загально-педагогічні) суперечності взаємопов'язані і виконують функцію рушійних сил розвитку валеологічної культури особистості педагога. Вони дозволяють досліджувати тенденції і умови існування та функціонування валеологічної культури вчителя.

Основне завдання сьогодення полягає в тому, щоб привести у відповідність із сутністю і валеологічної природою людської особистості суспільні і міжособистісні стосунки. Скільки не було б у нас колись помилок, але безперечним є той факт, що тільки перетворення суспільного життя призведе до виховання здорової життєдіяльності і до утвердження валеології як соціально-ціннісного світосприйняття. Сучасне громадянське виховання починається тоді, коли валеологічний освітній процес надихає, пробуджує і утверджує прагнення до моральної цінності здоров'я.

Отже, з позицій культурологічного підходу процес валеологічного становлення особистості необхідно розглядати в головних сферах життєдіяльності людини: матеріальній, духовній і соціальній. Матеріальне, так зване «штучне середовище» – це матеріальна база валеологічної праці, її технологій, обладнання робочого місця, помешкання родини.

Важливою сферою валеологічного становлення особистості є її духовне життя, яке включає в себе всі галузі духовного виробництва і використання – науку, мистецтво, літературу тощо. Інша важлива сфера життєдіяльності людей – соціальна. Валеологічна культура особистості розкривається в соціальних відношеннях, вона характеризує процеси, що відбуваються у соціумі, розкриває його соціальну структуру, існуючі норми, цінності, стиль спілкування та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грицюк Б.А., Скульский Р.П., Домбровский С.В. Совершенствование профессионально-педагогической подготовки будущих учителей. – Львов, 1990. – 144 с.
2. Капская А.И. Формирование готовности студентов педагогических вузов к исполнительско-речевой деятельности в системе профессиональной подготовки: Автореф. дис... док. пед. наук. 13.00.01. КГПИ им. Горького. – К., 1989. – 86 с.
3. Маджуга А.Г. Формирование валеологической культуры в контексте совместно-диалогической здравотворческой деятельности субъектов образовательного процесса // Валеология. – 2003. – № 1. – С. 58-61.
4. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології // Вибр. пед. тв.: В 2-х т. – К.: Радянська школа, 1983. – Т. 1. – С. 192-471.